

САНИТЕТСКО ЗАКОНОДАВСТВО У СРБИЈИ У 19. ВЕКУ

Проф. др Снежана Вељковић

Медицински факултет у Београду

Историјски оквир

Почетак санитетског законодавства у Србији у првој половини 19. века налази се у Султановом хатишерифу од 30. августа 1830. године, којим је, уз унутрашњу самоуправу било предвиђено да нове власти имају право оснивања штампарије, болница и школа. Речено је – *Срби имају власт постављати у земљи својој, печатење књига, болнице и школе ради васпитанија деце своје...*

Турски устав из 1838. ограничио је апсолутистичку власт кнеза Милоша оснивањем Совјета. У тачки 22 наводи се: *Они (Совјет, прим. аутора) ће имати надзираније над болницама...*

Кнеза Милоша је наследио малолетни син Милан који владао непуних месец дана, а после њега млађи син Михајло који је владао три године, до 1842. када се повукао под притиском Уставобранитеља, који су били чланови Државног Совјета. Ови су довели кнеза Александра Карађорђевића и са њим делили власт до 1858.

Овај период представља почетак развоја државе, доношење закона и оснивање институција.

Сукоб између кнеза и Совјета довео је до краткотрајног повратка на власт кнеза Милоша, а после његове смрти, 1860. власт поново преузима Михаило Обреновић.

Кнез Михаило је улагао велике напоре да модернизује државу, спровео је бројне реформе због чега се период његове владавине назива – просвећеним апсолутизмом.

После атентата, и смрти кнеза Михаила 1868. опет долази до смене и на власт је доведен малолетни Милан Обреновић. У његово име влада Намесништво које ће кроз Намеснички устав омогућити појаву парламентаризма у Србији.

Кнез Милан преузеће престо 1872. године. Године 1882. Кнежевина Србија ће постати Краљевина Србија са краљем Миланом Обреновићем.

У периоду Кнежевине Србије установљена су министарства и донесени следећи закони:

1834. *Попечитељско Правосудија и Просвешченија*

1839. *Санитетска управа*

1839. Наставленије за окружне лекаре и физикусе
 1844. Законик Граждански за Кнежевство Србско
 1844. Устројеније јавног училишног наставленија
 1844. Устројеније шпитаља централне војске
 1847. Устројеније духовних власти Књажевства Србског
 1852. Закон о оснивању Сталне лекарске комисије
 1862. Закон о устројству Военог министарства
 1863. Закон о устројству Велике школе (Академије)
 1865. Закон о устројству болница државних, окружних, среских, општинских и приватних
 1865. Закон о устројству судова и Закон о судском поступку
 1879. Закон о установљавању Народног Санитетског Фонда
 1881. Закон о уређењу Санитетске струке и чувању Народног здравља

Први санитарски закони

Године 1839. основана је **Санитетска управа** претеча Санитетског одељења Попечитељства Внутерних дела у Србији. Први шеф санитета у Србији био је др Карл Пацек, после њега др Јован Стејић, па затим, од 1845. др Емерих Линдермајер.

Исте 1839. године донесено је **Наставленије за окружне лекаре и физикусе**. Потписали су га Намесници Достоинства Књажевског: Аврам Петронцијевић, Јеврем Обреновић и Тома Вучић-Перишић.⁽⁷⁾

Овај први санитарски закон у Србији био је написан на седам страница а састојао се од 23 члана. У овом тексту навешће се само неколико чланова:

1. Окружни физикуси морају бити Доктори медицине, но за сада по височајшем решениу Намесничества Кнежеског Достоинства... у едним Окружјима могу бити и Магистри Хирургије, и како ови, тако и они, морају бити дипломирати. Ове своје Дипломе подносиће они Попечитељству Внутерњи Дела, кое ће исте видимирати и од њих заклетве узимати.

3. Морају знати Србскии език и то у почетку барем толико, да болестника без толмача испитати и нужно му наставлениа дати могу. Своје протоколе, рапорте и мнениа Лекарска, до истечениа две године, од времена почетка службе, док Србскии писати не научи, могу Латинским, или пак Немачким езиком водити.

4. Окружни лекари вообше треба да су праведни, истинити, неподмитими, тајне чувајући, трезвени, трудољобиви, у дужности својој искусни, у владањо смирени и у обхождењо пријатни.

5. Окружни Физикуси дужни су обитавати у местима, где се Окружно Началничаство и Суд налази.

6. Од места где обитава, не сме се никуд удалити, док о томе надлежном началничаству не јави, куда и каковим послом ићи намерава.

7. Окружног Физикуса најглавнија е дужност, старати се о стању обштег здравља у месту где обитава, какогод и у надлежном окружју.

12. У месту где има аптека, не дозвољава се Физикусу своје лекове болнима издавати, но где ове нема, ту е он сам дужан о своје трошку малу апотеку држати...

23. Окружни лекари не имају се мешати ни у каква политическа дела, имајући довољно посла занимати се у своим лекарским дужностима.⁽⁷⁾

Године 1844. Кнез Александар Карађорђевић донео је закон Устројеније шпитаља централне војске. Болница централне војске грађена је од 1846. до 1849. године на Цветном тргу, по пројекту архитекте Јана Неволе.

Није познато како је изгледала та војна болница. На основу података о раду архитекте Неволе може се закључити да је фасада била слична фасади касније подигнутог Капетан-Мишиног здања. Управник болнице, др Карло Белони, у Мемоарима је овако описао болницу:

План болнице тако је сочињен да садање потребе подмирује... Спољашњој симетрији сви су санитарни прописи жртвовани, по намери... инжињера г. Неволе... А слѣдства те рђаве намере јесу: рђава вентилација, жалосни проходи, недостатак купатила... не могу се болесници један од другог изолитрати, смрдљиви тремови на горњем боју... дрвени басамци, оџаци за чишћење неудесни, и чрез то увек претећи се пожаром... Најгоре је било са водом. Ње није било нити у болници нити близу, те се морало доносити на рукама... Око болничке зграде није било никакаве калдрме, те је с јесени и зими... било око болнице блата до колена.⁽⁸⁾

Године 1852. донесен је Закон о оснивању Сталне лекарске комисије⁽²⁾ јер је потреба за лекарском комисијом била све чешћа, проблеми које је она обрађивала били су све сложенији, а одговорност за рад све већа. У закону је тачно наведено које су дужности Сталне лекарске комисије:

Определение ове лекарске комисије биће, занимати се са важним лекарским предметима, и по томе расуђивати и мненија своја Попечитељству Внутерних Дела подносити:

- О лекарским наредбама, велики утицај имајући на обште здравље
- људи...
- О важнијим судјеско-лекарским вџросима...
- О представленијима важним која се по лекарској струци имају вишем месту подносити⁽²⁾

Председник Сталне лекарске комисије био др Емерих Линдермајер. **Законом о устројству Сталног лекарског одбора** 1868. године Стална лекарска комисија преименована је у **Стални лекарски одбор**.

Године 1865. кнез Михаило М. Обреновић потписао је указ о доношењу **Закона о подизанију и устројству болница**.⁽³⁾

Закон је био састављен од 22 члана, а у првом и другом члану се јасно каже:

1. Болнице су јавне или приватне.

Јавне су болнице, које се издржавају о трошку државе или поједини окружја, срезова или обштина.

Приватне су болнице, кое се издржавају о трошку поједини лица, или приходима из фонда за болнице, кои е састављен из добровољни прилога поедини лица.

2. У јавне болнице примају се болесници без разлике пола, вере или народности по прописима, по прописима које ће министар унутрашњи дела болници дати.

Трошкови лечења падају на терет болесника, кад су ови у стању да и плате, но кад би требало водити преписку због наплате овакви трошкова а они били мањи од 6 цванцика...трошкови лечења паиће на терет трошкова болнице.⁽³⁾

Следећи чланови детаљније објашњавају: оснивање фонда за јавне болнице; правила о подизању болнице; управа се састоји од управитеља (лекар) старатеља, економа и свештеника; надзор врши министар унутрашњих дела који једини даје дозволу за подизање приватне болнице.

Иначе, прве болнице у Београду биле су мале, нехигијенске зграде грађене за сасвим друге намене. Једна од њих је **Војнички шпитаљ**, која се налазила у једном крилу војничке касарне на Палилули, а друга је **Шпитаљ за бедне, оскудне и сиромашне болеснике**, коју је 1841. основала београдска општина.

Прва наменски пројектована и зидана болница је **Болница вароши и округа Београда** подигнута 1868. у Видинској улици. Земљиште на коме је зидана болница откупио је кнез Михаило Обреновић за 2.500 дуката и поклонио је београдској општини. Велику новчану помоћ дали су Илија Коларац и Одбор београдских госпођа, које су организовале добротворне акције за скупљање новца за изградњу болнице.

Велелепна зграда пројектована је по узору на Јеврејску болницу у Берлину. Болница је имала 120 постеља. Први управник био је др Јован Валента, пореклом Чех. Од њега потиче први познати опис те зграде:

Зграда носи натпис Болница вароши и округа Београда. Цела зграда има четири одељења: два горе и два доле, а свако се састоји од две велике и две мале собе. Велике фуруне заузимају толики простор, скоро два четвороугла хвата, да је намештај и постеље тешко намести... У подземном кату су кујне за готовљење и прање, али су положене незгодно, јер се задах од њих осећа и у горњем кату. Проходи (нужници) у самој су средини од басемака, немају вентилације и зато се осећа јак задах.⁽⁸⁾

И поред свих недостатака, та болничка зграда била је дуго највећа и најбоља болница у Београду. Године 1881. преименована је у **Општу државну болницу** и у њој је организовано и отворено пет одељења.

Санитетска реформа у Србији

Подаци о стању санитетске службе у Кнежевини Србији налазе се у публикацији **Министарство народног здраља, прилог за историју санитетске реформе у Србији**⁽⁴⁾ коју је написао велики реформатор српског санитета, др Владан Ђорђевић. Ту се могу наћи доста мање познатих

података о стању здравствене службе у Кнежевини Србији, како у народу тако и у војсци, у рату и у миру, о лекарима и политичарима, о изгласавању закона и о њиховој примени. Септембра 1879. др Владан Ђорђевић је писао:

... На уређењу државног санитетства у Србији, за првих 40 година њене аутономне унутрашње управе, радило се много, махом врло добро, нарочито првих деценија... али тако исто мораће се увидети, да у целом досадашњем законодавству нема јединственог плана, органске везе, нема предвиђања народних потреба...

Цела законодавна радња по санитетској струци ограничавала се у тој периоди на то, да задовољи дневне потребе, оним редом, како су оне постајале “зорућа питања”.⁽¹⁾

Зато је др Владан Ђорђевић, као начелник Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела припремио законски пројект **О чувању народног здравља** и поднео га Министарству.

Министар унутрашњих дела Јаков Туцаковић основао је комисију састављену од седам лекара и једног ветеринара, на чијем се челу налазио др Аћим Медовић, која је Народној скупштини поднела извештај о **Пројекту закона о народном санитетском фонду**.

Закон је предвиђао оснивање 80 средњих болница у сваком средњем месту са по 20 постеља за редовно време а са 40 постеља... у ратно доба, 80 средњих лекара, 80 лекарских помоћника, 22 марвена лекара, у сваком округу по једна велика болница, Општа болница у Београду за лечење специјалних болесника из целе државе, сиротињски дом у Нишу, школа за лекарске помоћнике, школа са бабице са породилиштем...⁽¹⁾

У извештају комисије посебно је истакнуто ... да се ова темељита реформа целокупне санитетске струке у Србији, да се све установе које се тим пројектом предлажу, могу извршити, односно подићи и издржавати без једне нове паре терета на народ.⁽¹⁾

Закон је образлагао у Скупштини др Владан Ђорђевић 2. и 8. децембра 1879. Указом кнеза Милана Обреновића од 28. новембра 1879. објављен је **Закон о установљењу народног санитетског фонда**,⁽⁴⁾ а почео је да важи 1. јануара 1881.

Децембра исте, 1879. године ушао је у скупштинску процедуру и Закон о чувању здравља народа и на домаћој стоци. Изабран је скупштински одбор од девет чланова, деловођа и известилац био је др Јован Валента, о закону се у Скупштини расправљало више пута, коначно је усвојен и објављен указом кнеза Милана Обреновића 30. марта 1881. Под називом: **Закон о уређењу санитетске струке и чувању народног здравља**.⁽⁵⁾

Српско лекарско друштво је на седници одржаној 6. априла 1881. године донело одлуку ...да се у записник уведе захвалница др Владану Ђорђевић за његов рад на новом санитетском закону и његовој заслуги, што је овај закон ступио у живот, јер ће се доиста новим санитетским законом струка лекарска основно реформисати.⁽¹⁾

Закон о установљењу народног санитетског фонда

Закон о установљењу народног санитетског фонда састојао се само од осам чланова.

1. Установљава се народни санитетски фонд којим руководи управа фондова.

2. Сви досадашњи окружни болнички фондови састављају заједно основни капитал народног санитетског фонда, који се капитал ни у ком случају не сме окрњити.

3. Приходи народног санитетског фонда састоје се:

а) из интереса на основни капитал, рачунећи по 5% годишње;

б) из општег болничког приреза који остаје као и до сада по 80 пара динарских с главе на главу сваког полгођа;

в) из државне помоћи која ће се државним буџетом одређивати...

4. Приходи овог фонда не могу се ни на шта друго употребити но само на санитетске цели и потребе које законодавна власт определи.

7. Све уштеде од редовних годишњих буџета народног санитетског фонда имају се капитализирати. Кад услед тога... његов основни капитал порасте толико да се све санитетске установе и целокупно санитетско особље грађанског реда, које је у државној служби, може издржавати једино од интереса на основни капитал и од општег болничког приреза, онда ће се укинути државна помоћ народном санитетском фонду.⁽⁴⁾

Године 1933. објављен је **Медицински годишњак Краљевине Југославије**.⁽⁶⁾ Годишњак је одобрило Министарство социјалне политике и народног здравља, актом број 15.080. У уводном поглављу је непотписани текст који говори о организацији санитета пре Првог светског рата, у коме, се између осталог говори и о напред поменутих законима.

На странама 3 и 4 Медицинског годишњака се каже:

Болнице у Србији су биле све државне... Али те државне болнице су биле пореклом својим непосредно народне тековине.

По Закону о подизању и устројству болница од 1865. оне су издржаване из оделитих пореских извора (болнички прирез од 1,60 динара на сваку пореску главу).

Сви ти порески улози, као окружни, гомилали су се (услед малог броја болница) својим сувишком код Управе фондова. Ти, такозвани Окружни болнички фондови сливени су по особитом закону од 1879, који је ступио у живот тек 1881, у Народни санитетски фонд.

Године 1872. било је код Управе фондова тог новца 6.600.000 пореских гроша (порески грош – 0,40 динара), а на дан 1. јануара 1881. године 6.755.000 (данашњих преко 100 милијона динара)!⁽⁶⁾

Буџет народног санитетског фонда за 1880. годину износио је 1.200.000 динара. Интерес на капитал од 5 и по милиона динара био је 283.558 динара – што је представљало четвртину буџета! Овакав однос да је камата на капитал (главницу) Санитетског фонда износио четвртину,

односно трећину укупног прихода фонда одржавао се, према доступним подацима, следећих десетак година.

Тако је државни санитаретски буџет је за рачунску 1882/83. изгледао:
Санитаретски буџет за 1882/83.

Приходи:

а) Интерес на капитал народ. Сан. фонда	348.537 динара
б) Стални редовни Санит. прирез	584.000 динара
в) Државна помоћ (дотација)	87.223 динара

Свега 1.019.760 динара

Расходи: Свега 1.019.760 динара⁽⁶⁾

Расходи су укључивали плаћања за Санитаретско одељење МУД-, Главни санитаретски савет, Државну хемијску лабораторију, 22 окружна лекара, 17 окружних марвених лекара, 22 среска лекара, 20 окружних болница, 2 болнице за сифилис, 30 питомаца лекарских и 10 ветеринарских у иностранству, карантине и састанке, калемњење у целој држави и дневнице санитаретског особља.

И овде се види да је тачно једну трећину суме Санитаретског фонда (односно 348.537 од 1.019.760 динара) динара представљао интерес на капитал који је добијен скупљањем Санитаретског приреза претходних година, а који је остао непотрошен.

Закон о уређењу санитаретске струке и о чувању народног здравља

Закон о уређењу санитаретске струке и о чувању народног здравља био је много детаљнији и комплекснији законски текст – који је регулисао целокупни здравствени систем Кнежевине Србије. Надзор над целокупним државним лекарством спадало је у делокруг Министарства унутрашњих послова (Члан 1)

Закон се састојао од 35 чланова који су били подељени у више одељака, а односили су се на:

1. Централна управа

а) Санитаретско одељење министарства унутрашњих дела

б) Хемијска лабораторија

в) Главни санитаретски савет

2. По окрузима и у вароши Београду

а) Физикуси

б) Марвени лекари

в) Срески лекари

г) Општински лекари

- д) Општинске бабице
е) Установе за лечење болесних људи као и за чување неизлечивих болесника, богаља, слепих, глуво-немих и суманутих.
3. На граници државе: карантини, полукарантини и састанци. ⁽⁵⁾
- У овом приказу наводе се само неки чланови Закона, односно њихови делови, који су пружају основне информације како је био организован здравствени систем.

Глава четврта
О окружним физикусима
Члан 9

1. Окружни физикуси постављају се Књажевим указом на предлог министра...

5. Главна дужност окружног физикуса је у томе да чува народно здравље како у окружној вароши, где стално станује, тако и по целом округу, који ће од времена на време обилазити.

18. Дужност је окружног физикуса да подноси извештаје о стању здравља међу људима и на домаћој стоци ... ⁽⁵⁾

У Медицинском годишњаку Краљевине Југославије овако су коментарисани ставови о окружним физикусима: По закону... од 1881. окружни физикус је углавном хигијеничар т.ј. представник и пропагатор примењене хигијене и епидемиолог. У члану 9... изнет је читав хигијенски програм још пре 52 године, коме би само требало додати још једну бактериолошку станицу у месту окружног физикуса.

Њему је дужност да предлаже начелству да се уклони што је год шкодљиво по здравље било појединих породица било целог окружног становништва... иначе ће бити кажњен дисциплинарно. По истом закону... приликом појаве акутних заразних болести окружни физикус јавља се као самосталан у свом стручном послу. ⁽⁶⁾

Глава четврта
О окружним физикусима
Члан 10

Плате окружних лекара систематисане су овако: за првих пет година службе по 2.500 дин. годишње, од 6-те до 11-те по 3.000 дин.... од 26-те до 30-те год. службе по 5.000... Од 26-те до 30-те год. службе по 5.000 годишње; ко наврши тридесет година физикатске службе, има права на пуну пензију из санитетског фонда. Контрактурални физикуси немају права на петогодишњу повишицу плате, док не постану српски поданици... ⁽⁵⁾

Глава шеста
О среским лекарима
Члан 16:

1. Сваки срез у Србији треба да има свог среског лекара...

2. Сваки срески лекар има сва права и дужности државног чиновника...

5. Главна дужност среског лекара је у томе: да лечи болеснике, и то како у среској болници, у којој је он управник и лекар, тако и у среској вароши и по селима целог среза.

6. Поред тога... срески је лекар санитарски референт среског начелства за све послове санитарске полиције и судске медицине...

У Медицинском годишњаку из 1933 се каже: По закону ... од 1881. срески лекар имао је главну дужност да лечи болеснике... И помаже окружног физикуса у проучавању народног живота и у чувању народног здравља поуком, саветом и обавештењем. При појави акутне заразне болести на људима изађе на место епидемије и сам или са окружним физикусом отклања узроке епидемије и лечи болеснике.⁽⁵⁾

Глава седма
О општинским лекарима
Члан 14:

Свака општина у Србији која има десет хиљада душа свог општинског становништва дужна је издржавати општинским прирезом једног општинског лекара.

На двадесет хиљада душа, мора општина држати три, а на тридесет хиљада душа, пет општинских лекара.

4. Дужност је општинских лекара главна: да лечи сеоску сиротињу и да лечи болеснике у опште... да извршавају калемњење крављих богиња ...⁽⁶⁾

Непознати аутор у Медицинском годишњаку Краљевине Југославије најоштрије је критиковао баш овај део: Његов творац, Д-р Владан Ђорђевић, уман лекар, необично вредан и предузимљив шеф санитета, огрешио је се о наш сељачки народ (онда 95%), што је напросто заборавио у свом закону да јавни санитар управо треба да постоји за села и сељаке. Његов закон... нема ни појма о сеоским општинским лекарима, јер предвиђа општинске лекаре само за места у којима има 10.000 становника и више... А таквих сеоских општина нема ни једне, него су махом биле мале, па суретки били и градови са тим бројем становника. Аутору санитарског закона ... оскудевала је мисао да санитарска организација једног 95% аграрног народа треба да почиње од села.⁽⁶⁾

Глава девета
О приватним лекарима и приватној пракси државних и општинских лекара

Члан 16.

1. Нико не може у Србији практикувати, који нема дозволу Министарства унутрашњих послова на лекарску практику.

3. Магистри хирургије, моћи ће у Србији добити само таква лекарска места, на којима ће практиковати само под надзором и одговорношћу каквог дипломисаног лекара...

13. Сваки лекар, који је овлашћен на приватну праксу, мора водити тачан дневник од свију својих болесника... овај дневник служиће лекару у случају парнице за награду пред судом као доказ.⁽⁵⁾

Глава дванаеста
Установе за лечење болесника и за чување неизлечивих

Члан 26:

1. Болнице су јавне и приватне.

Јавне болнице се издржавају о трошку народног санитетског фонда...

Приватне болнице се издржавају о трошку појединих приватних лица или дружина, или о трошку фондова...

2. Садашња београдска окружна и варошка болница претвара се у главну општу болницу целе државе, за лечење свију болести и оних излечивих хроничних болесника из целе земље, којима је нужно специјално лечење...

Сви лекари који служе у главној земаљској болници државни су чиновници...⁽⁵⁾

О државним питомцима

Члан 32:

1. Да би добили за лекаре и ветеринаре отачествене синове слаће се на стране универзитете сваке године државни питомци за изучавање лекарских наука и ветеринарства. Они ће се издржавати из прихода народног санитетског фонда. Број питомаца одређиваће се по потреби годишњим буџетом народног санитетског Фонда.

2. Питомац може бити само онај, који је у Србији свршио најмање целу гимназију или реалку и положио испит зрелости. Првенство имаће они који су свршили природно-математички одсек Филозофског факултета на Великој школи.⁽⁵⁾

Кнежевина Србија постала је Краљевина Србија 6. марта 1882. године, а кнез Милан Обреновић устоличен је за краља српског Милана I Обреновића IV. Следећих година донесени су са закони који су представља-

ли измене и допуне постојећих санитарских закона.

Измене и допуне у закону о уређењу санитарске струке и о чувању народног фонда, 1844, указ краља Милана I Обреновића.

Измене су се односиле на рад државних хемичара, регулисане су судске секције, рад лекарских помоћника и донесена су правила о спречавању венеричних болести

Измене и допуне у закону о уређењу санитарске струке и о чувању народног фонда, 1900, указ краља Александра I Обреновића: регулисано је отварање и држање апотеке... јавни конкурс... и права апотекарове удовица и апотекарове пунолетне деце о држању апотеке.

Измене и допуне у закону о уређењу санитарске струке и о чувању народног фонда, 1900, указ краља Александра I Обреновића – прописали су да су лекари у Општој државној болници државни чиновници.

Закон о изменама и допунама у закону о уређењу санитарске струке, 1905, указ краља Петра I Карађорђевића, је наобимнија и суштински потпуно нова законска регулација рада лекара и правила о оснивању и раду болница: Опште државне болница, Болнице за душевне болести, Окружне болнице, Среске болнице, Општинске болнице и Приватне болнице.

Рад др Владана Ђорђевића у цивилном санитарету није се завршио писањем и изгласавањем санитарских закона у народној скупштини. Деценијама касније радио је на примени ових закона, нарочито преко Српског лекарског друштва. Трећег септембра 1910. дао је Законски предлог да се установи Министарство народног здравља:

Садашња санитарска одељења Министарства унутрашњих дела и Министарства војног са целокупним персоналом и свима заводима којима управљају и са свим партијама државног буџета, којим располажу, издвајају се из Министарства у којима су до тада радили и спајају се у Министарство Народног Здравља... под управу Министра Народног Здравља, који има сва права и дужности државног Министра и члана Министарског Савета Краљевог.

Реализација овог предлога морала је да сачека да прођу не само два балканска рата, већ да народ Србије доживи и преживи Велики рат из кога је изашао као победник.

Министарство народног здравља основано је децембра 1918. Било је састављено од Санитарског одељења Министарства унутрашњих дела и Санитарског одељење Министарства војске Краљевине Србије.

Литература

1. Ћорђевић В. Министарство народног здравља, прилог за историју санитетске реформе у Србији, Београд, 1910
2. Закон о оснивању Сталне лекарске комисије
3. Закон о подизанију и устројству болница
4. Закон о установљењу народног санитетског фонда
5. Закон о уређењу санитетске струке и о чувању народног здравља
6. Медицински годишњак Краљевине Југославије, Београд 1933
7. Наставленије за окружне лекаре и физикусе
8. Станојевић В. Најстарије болнице у Београду, Годишњак града Београда, VII, 1960, 175-196
9. Станојевић В. Организатори здравствене службе и истакнути болнички лекари старог Београда, Годишњак града Београда, IX-X, 1962-63, 171-197